

BELLE TEN

Cilt : XLVI

Ocak 1982

Sayı : 181

CUMHURİYET DEVRİNDE ÇİVİYAZILI BELGELERE VERİLEN DEĞER VE İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ ÇİVİYAZILI BELGELER ARŞİVİNDEKİ ÇALIŞMALAR

“Bilge kişi çıkmaz sokakta yol,
karanlıkta ışık bulandır”.

Sumer özdeyişi

MUAZZEZ ÇİĞ

Ulusumuzu toprağına, bağımsızlığına kavuşturmak, ülkemizi asrın uygarlığına ulaştırmak için çıkmaz sokakta yol, karanlıklarda ışık bulan Atamız, ulusumuzun meçhuller içinde kalmış en eski tarihini, dilini, uygarlığını ortaya çıkarmak için de yollar bulmaya, ışık tutmaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarına kadar Türk tarihi yalnız Osmanlı devrine inhisar ettiriliyor, o da ancak Osmanlı tarihinin çok kısıtlı bir bölümünü kapsıyordu. Avrupa tarihlerinde ise Türkler hakkında çok az, o da yanlışlıklarla dolu bilgi veriliyor ve Türkler ancak “barbar” olarak vasıflandırılıyordu.

Aziz Atamız, bilhassa Kurtuluş Savaşı sonunda milletimizde uyanan benlik ve birlik duygusunu perçinlemek için onun yaratıcı kabiliyetini, deha ve seciyesini, uygarlığını ortaya çıkarmak ve yabancılar tarafından takılan “barbar Türkler” sıfatının yanlış olduğunu hem dünyaya hem de milletimize göstermek amacındaydı. Böylece yeni yetişen Türk çocuğı kendini, atalarının yüksek uygarlığını, diğer milletler arasındaki yerini tanıyacak, o da bunlara lâayık olmak çabasıyla memleketini daha uygar hale getirecek ve dünya milletlerine

eskisi gibi şerefli hizmetler yapmaya devam edecekti. İşte O, bu sebeple Türk tarihi ve bilhassa tarih öğrenimi ile çok ilgilenmekte ve tarihin objektif olarak araştırılmasını öngörmekteydi.

Türk tarihi nasıl araştırılacaktı, hangi belgelere dayanılacaktı? Tarihi devirlerde Türklerin Orta Asya'dan devamlı olarak batıya doğru, bilhassa Anadolu'ya akınlar yaptığı biliniyordu. Neden daha çok eski devirlerde bu akınlar yapılmış olmasındı? Fakat bunu kanıtlamak için yazılı ve sanat eserleri gibi birçok belgelere ihtiyaç vardı.

Anadolu'muzda İ. Ö. 1800 yıllarından 1200 yıllarına kadar olan zamanı aydınlatacak Hitit Devrine ait yazılı belgeler 1906-1911 yılları arasında Boğazköy'de yapılan kazılarda bulunmuş ve 1915 tarihinde bu yazı ile yazılan dil çözülmüştü. Acaba bu belgelerin sahiplerinin anavatanı neresiydi, uygarlıkları ne durumdaydı, gerek kendi zamanlarında gerekse daha önceki devirlerde yaşamış diğer Anadolu milletlerinin dili ve uygarlıkları hakkında bize bilgi verebiliyorlar mıydı, bunların en eski Türklerle bir ilişkisi var mıydı? Bütün bu soruların araştırılması, hem de kendi milletimiz tarafından araştırılması gerekliydi.

Bu sorulara cevap verecek ilk çalışmaları Fransa'da bir mecmua yayınlamaya başlamıştı. Aziz Atamız işte ilk defa Boğazköy'de bulunmuş bu belgelere, dolayısıyla Çiviyazılı belgelere olan ilgisini 1931 yılında *Revue Hittite et Asiatique* isimli bu mecmuayı yüksek himayelerine almak suretiyle göstermiş oluyordu.

Resim 1.

Atatürk'ün Özel Kütüphanesi'nin Kataloğu, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. yıldönümü Yayınları 16, Ankara 1973, s. 527-536, Eskiçağ Dünya Tarihi bölümünde yazılı Roma, Çin, Filistin, Suriye ve Genel Eskiçağ ile ilgili kitaplar, Aziz Atamızın yukarıda değindiğimiz sorulara cevap bulabilmek için ne kadar geniş bir çalışma yaptığını kanıtlamaktadır.

Atatürk bu kitapların birçoğuna notlar yazmış, önemli bulduğu satırların altlarını, sayfaların kenarlarını çizmiştir. Böyle bir kitabın notlu sayfası açık olarak Anıtkabir Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

Resim 2.

Bu kitabın "*Lenormant, Prof. Francois, Histoire Ancienne de l'orient jusqu'aux guerres médiques* 1.t. q. éd. Paris 1881" 100. sayfasından

itibaren sayfalar çizilmiş ve notlanmıştı (sayın müze görevlilerinin verdiği bilgiye ve kataloğa göre). Resimli ve üzerinde Atatürk'ün elyazısı ile "çok mühim" yazılmış olan bu sayfada : "Kalde'de (Mezopotamya) Sumer ve Akad yazı sistemini ilk icat edenlerin ve o zamanlarda çok ileride olan madencilğin anavatanını bulmak için Tevrat'ın yaratılış bölümünde Babil kulesini yapanlara izlettirdiği göç yollarını yeniden ele almak gerekmektedir. Sinear'a (Mezopotamya) doğudan gelen bu yol, Çiviyazılı metinlerde ve Kalde ananelerinde pek büyük rol oynayan ve daha evvelki kitabımızda insan neslinin orijini ve tanrıların toplandığı yer olarak uzun uzun anlattığımız kuzeydoğu dağına ulaşır" denmektedir.

Atatürk'ün kütüphanesinde olan bu ve buna benzer kitaplar, O'nun ortaya koyduğu "Asya'dan göç" tezinin herhangi bir hissi veya sadece millî duygulara değil, geniş bir etüt sonucu ilmi temellere dayanmakta olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda bu kitaplar, O'nun Mezopotamya'da bulunan diğer Çiviyazılı belgelerle de yakından ilgilendiğini ispatlamaktadır. Bu yazılı kil parçaları da belki en eski Türklerle ilgili bilgiler verebilirdi. Hele doğudan geldikleri söylenen ve dilleri yapı bakımından Türk diline çok benzeyen Sumerler acaba en eski Türklerin bir boyu olabilir miydi?

Anadolu'muzun ortasında, Anadolu'nun hemen hemen İ. Ö. 2000 yıllarına kadar varan tarihini ve yaşantısını açıklayacak binlerce çiviyazılı belge Boğazköy ve Kültepe mevkilerinde yapılan kazılarda gün ışığına çıkarılmıştı. Daha binlercesi de toprak altında bulunuyor ve yapılacak kazıları bekliyordu. Diğer taraftan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin depolarında I. Dünya Savaşı'ndan çok önce Mezopotamya'dan gelen Çiviyazılı tabletler de kendilerini konuşturacak uzmanlar istiyordu.

Buna karşılık 1931 yılına kadar okul kitaplarında ne Hititlerin tarihinden, ne Kültepe'de yaşamış olan Asur ticaret kolonilerinin varlığından, ne de Sumer milletinin adından haber vardı. Oysa ki, dış dünyada memleketimiz topraklarından çıkarılıp bir taraftan idarî makamların bilgisizliği, diğer taraftan kazarların açığözlülüğü yüzünden kendi memleketlerine götürülen veya kaçırılan Çiviyazılı belgeler üzerinde yoğun bir çalışma yapılmış, dilleri çözülmüş, gramerleri, sözlükleri yazılmış, milletleri ile ilgili birçok tarihi olay-

ları meydana çıkarılmış, hatta hukukî ve edebî eserleri bile etüt edilmişti.

Memleketimizde bu konular ancak Atatürk'ün direktifleriyle 23.IV.1930 tarihinde kurulan Türk Ocakları Merkez Heyeti'ne bağlı "Türk Ocakları Tarihi Tetkik Heyeti"nin ilk çalışma semeresi olan "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli eserde yer aldı. Türk Ocakları'nın kapanması sonucu bu heyetin 15.IV.1931'de Atatürk'ün himayesinde yerini alan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu)'nin meydana getirdiği dört ciltlik lise tarih kitaplarında bu konular ikinci defa anlatıldı. 1932'de toplanan ilk Türk Tarih Kongresi'nde yine Çiviyazılı belgelerden ve bunları yazan milletlerden söz edildi. Fakat bunlar kendi uzmanlarımız tarafından yazılmış etütler değil, başka milletlerin yaptığı çalışmalardan aktarılmış bilgilerdi. 1933 yılında ilk defa İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Çiviyazılı ile ilgili bir kürsü açıldı ve nihayet 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yukarıda tanımlamaya çalıştığımız amacı yerine getirebilecek uzmanlar yetiştirmek üzere, aziz Atamız tarafından kuruldu ve dış ülkelerden getirilen uzman bilginlerle kadrolandı.

Bu fakülte ile artık Türk tarihi en eski devirlerden itibaren kendi dilimizle yazılmış kaynaklar yanında Türk yurduna, Türk diline ve tarihine uzak veya yakın ilişkisi olan veya olabileceği düşünülen Çin, Hind, İran, Arap, Rus, Macar gibi halen varolan milletlerin; Hitit, Akat, Sumer, eski Latin ve Yunan gibi geçmişte yaşamış milletlerin dilleri ile yazılmış kaynaklardan, ayrıca İngilizce, Almanca, Fransızca dillerinde yazılmış Türklerle ilgili araştırmalardan tetkik edilme imkânı sağlanacak, diğer taraftan antropoloji, Arkeoloji ve coğrafya ilimleri ile bu bilgiler tamamlanacaktı. Türk Tarih ve Dil Kurumları da bağımsız olarak bu çalışmalara her bakımdan yardımcı olacaktı. Ne yazık ki, bugüne kadar eski Türk tarihi ile ilgili belirli bir konu veya bir devir bütün bu kaynaklardan toplu olarak yararlanmak suretiyle bir ekip tarafından işlenmemiş ve plânlanmamıştır.

Bu kaynaklardan en eskisi Sumer dilinde olanlardı ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde onbinlercesi el sürülmemiş durumda bulunuyordu.

Bu arada Atatürk'ün Sumerlere özel bir önem verdiğini tanımlayan bir hatırayı yazmadan geçemeyeceğim: Bütün dünyada Sumer ve Akat dillerini kapsayan ilme "Assyriology" denildiği halde Dil

ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde bu şubenin adı "Sumeroloji"dir. Zaman zaman bunun neden bizde değiştirilmiş olduğunu düşünür dururdum. Bir gün sayın Hocam Prof. Dr. H. G. Güterbock ile konuşmalarımızda bu konu açıldı. Hocam "bilmiyormusunuz, bu ismi bizzat Atatürk vermişti; O, "Assyriology" isminin daha çok Samî milletleri ifade etmesinden hoşlanmadığı için bölümün adının "Sumeroloji" olmasını istemişti", diyerek bu durumu açığa çıkartmış ve Atamızın bu ilim dalının ismini değiştirecek kadar Sumer'lerle ilgilendiğini kanıtlamıştır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin kurulması ile memleketimizde bulunan Çiviyazılı belgeler için büyük ufuklar açılmıştı. 1937 yılında yalnız bunlar üzerinde çalışmak için Almanya'dan çağırılan Dr. F. R. Kraus İstanbul Arkeoloji Müzesine atanmış, kil tabletlerin konservasyonu için müzede bir laboratuvar kurulmuş ve konservasyon tekniğini öğrenmesi için kimyager Nurettin Akbulut Almanya'ya gönderilmişti. Gerçi 1911-1918, 1924-1925, 1932-1935 yılları arasında Eski Şark Eserleri Müzesi'nde eserlerin tasnif ve tanzimi için çalışan ve sonradan atanan Prof. E. Unger Çiviyazılı belgelerle de meşgul olmuş ise de bu meşguliyet tabletlerin çok az bir kısmını kapsamıştır. Tabletlerin sistematik bir şekilde ele alınması 1937 yılından itibaren olmuştur. 1940 yılında Fakültenin ilk mezunları olarak Hatice Kızılyay ile birlikte bu göreve atanmamızla çalışmalar daha da yoğunlaştı. Ancak araya giren II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği pasif korunma tedbirleri, malî imkânsızlıklar çalışmaları büyük çapta kısıtladı. Buna rağmen yılmadan işe devam edildi. Dr. F. R. Kraus'un 1950 yılında ayrılmasından sonra bu görev tamamiyle bizlere kaldı. 1962 yılından itibaren ise yeni kuşaktan Fatma Yıldız, Veysel Donbaz ve Mustafa Eren bu göreve atandılar.

Çiviyazılı belgeler üzerindeki çalışmalar nelerdi? Bu çalışmalarda bizi Atamızın amacına götürecektir ne gibi işler yapılmıştır?

Bu amaca ulaşmak için elimizde bulunan ve o zamana kadar hiçbir işleme tâbi tutulmayan Çiviyazılı belgeler üzerinde iki yolda çalışmak gerekiyordu. Birincisi, bu belgelerin devirlerini, konularını, yazıldıkları dilleri bilmek, buna göre onları ayırmak, bu grupları tespit edebilmek için hepsini numaralamak ve bunları muntazam bir şekilde yerleştirmek, katalog ve envanterlerini yapmak. Fakat bunları yapabilmek için de önce binlerce yıl toprak altında, elli yıldan

fazla bir zaman da müze depolarında bekleyen kil üzerine yazılmış bu belgelerin korunması, okunaklı bir hale getirilebilmesi için üzerlerinde toplanan toz ve çamur tabakalarının temizlenmesi ve fırında pişirilmesi gerekliydi ki, bu amaçla yukarıda belirttiğimiz laboratuvar kurulmuş, uzman da yetiştirilmişti. İkincisi, bu belgelerin önemli olanlarının, bilhassa amacımıza yarayacak olanlarının yayınıydı. Yayın işi de iki türlü olabiliyordu: 1. Bir devri veya o devir içinde muayyen konuları kapsayan tabletlerin toplu olarak kopya ve transkripsiyon halinde yayınlanması; 2. Bu guruplar içinde tarih, dil, sosyal, ekonomik yönden derin bir araştırma yapıp sonuçlarının yayınlanması.

Müzedeki bulunan malzemenin bolluğu, bunların kopya halinde yayınlanarak, yukarıda açıkladığımız dallarda çalışan bilginlere sunulmasını zorunlu kılmaktadır. Zira bir müzede bu kadar alanda çalışacak uzman elemanlar için pek geniş bir kadro gerekir ki, bu da hemen hemen imkânsızdır.

Yapılan çalışmalara girişmeden önce bu belgelerin geliş tarihlerine ve daha önceki durumlarına kısaca bir göz atalım:

Çiviyazılı tabletler ilk olarak çok miktarda Musul'da Fransız konsolosu bulunan E. Botta'nın 1843'te yaptığı kazılardan çıkmaya başlamış, onu, İngiliz seyyahı ve diplomatı olan Layard'ın Koyuncuk'ta yaptığı kazılardan çıkan tabletler takip etmiştir. O zamanlar bu topraklar Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeydi. Fakat çıkan bütün tabletler dış ülkelere, bilhassa İngiltere'ye akıyordu. Zira bunları götürmek isteyenler için 1850 yıllarında Meclis-i Hassa-i Vükelâ bir karar almıştı: "Saye-i Şahanede böyle taşlar memleketimizde lâyuattır (pek çoktur), onların hepsini götürsünler, yalnız altına, gümüşe dair bir şey varsa alıkoyalım"¹. İşte bu düşünce sonucu binlerce Çiviyazılı tablet British Museum'a malolmuş, orada dili ve yazıları çözülmüş, okunmuş ve bunlar sayesinde 1855 yıllarında yepyeni bir ilim dalı olan "Assyriology" doğmuştu. Bize bu kazılardan tesadüfen geldiğini kuvvetle tahmin ettiğimiz bir tek tablet vardır. Onu da belki kazı civarında bir subay bulmuştu. Çünkü tabletin korunduğu kutudaki etikete göre askerî levazım ambarına gönderilmiş, oradan Maarif Nezareti ambarına gelmiş, oradan da

¹ Birinci Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Kongresi ilmi notları, 1932, s. 182, Halil Ethem Bey'in sözleri.

her nasılsa Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler hazinesine alınarak “Peygamberimizin teyemmüm taşı” kimliği altında korunmuştur². Gönül isterdi ki, diğer tabletler de aynı düşünce ile memleketimizde alıksun. Daha sonraki kazılarda da aynı kararın uygulandığını, müzeden komiser olarak Irak’taki kazılara gönderilen merhum Bedri Bey’in notlarından öğreniyoruz. Onun yazdığına göre, zamanın padişahı bir fermanla 40 bin tableti İngilizlere hediye etmiş, onlar da buna karşılık yayınlanmış ve birer özdeşi bulunan iki silindir şeklindeki kil kitabeyi gümüş kutular içinde padişaha takdim etmişler. Bu iki silindir üzerinde hâlâ British Museum’un numaraları olduğu halde arşivde bulunmaktaysa da maalesef gümüş kutular elimize geçmedi. Diğer eserler gibi tabletlerin de dış ülkelere akması, merhum Osman Hamdi Bey’in gayretleri ile 1883 yılında bir müzeler nizamnamesinin çıkmasına kadar devam etti. Bu nizamnamaya göre Osmanlı İmparatorluğu topraklarında çıkan eserlerin yarısı Asar-ı Atika (Arkeoloji Müzeleri) müzesine verilecek, diğer yarısı da kazarların malı olacaktı. Bu da o zaman için büyük bir başarıydı. Zira devletin bütçesi zayıflamış, nereden para temin edeceğini bilmeyen iktidar, çıkan bütün eserlerin kazarlar tarafından satın alınmasını istiyordu³; kazalar ise, kazı için bile para bulmakta güçlük çekiyorlardı.

² Bk. Benno Landsberger, *Brief des Bischofs von Esagila an König Asarhaddon*, Amsterdam 1965.

³ 1885 yıllarında Philadelphia Üniversite Müzesi adına Irak’ta kazılar yapmak isteyen ve başlarında J. Peters bulunan bir heyet sadrazam Kâmil Paşa’ya başvuruyorlar. Kâmil Paşa kazıdan çıkan parçaları satın alabileceklerini, hatta müzede satılık parçalar olduğunu söylüyor ve onları zamanın Maarif Nazırı (Millî Eğitim Bakanı) olan Münif Paşa’ya gönderiyor. O da onları Asar-ı Atika Müzeleri (Arkeoloji Müzeleri) Müdürü Osman Hamdi Bey’e yolluyor. Osman Hamdi Bey kendilerine müzede satılık bir şey olmadığını, ancak yeni çıkan eserlerin bir kısmını parasız alabileceklerini (1883 nizamnamesine göre çıkan eserlerin yarısı kazarlara veriliyordu), fakat yazılı objelerin dışarı gitmesine izin verilemeyeceğini söylüyor (Buna rağmen bunların Nippur harabelerinde yaptıkları kazıdan çıkan tabletlerin yarısı Philadelphia Üniversite Müzesine gitmiştir). JOHN DUNNET PETERS, *Nippur or Exploration and Adventures on the Euphrates* Vol. I, New York and London 1897, s. 22 v.d. buna ait satırlar şöyledir: “and he (Kâmil Paşa) said, that, when we had once found the antiquities, there would be no difficulty in buying them, as the museum did not really want them. He also said that there were objects in the museum which the authorities would be glad to sell them”. Daha sonra Osman Hamdi Bey’in cevabını yazıyor: “Hamdy told me when I ventured to criticise

1883 nizamnamesinin ilk ürünü Bağdad civarındaki Niffer (eski adı Nippur) höyüğünde 1887'de yapılan kazılardan çıkan tabletler olmuştur. Bunların yarısı İstanbul Arkeoloji Müzelerine, diğer yarısı da Philadelphia Üniversite müzesine mal edilmişti. Bunu takiben 1912 yılına kadar Mezopotamya'nın 10 çeşitli şehir kalıntısında yapılan kazılardan müzeye binlerce tablet gelmiştir. Yalnız bu arada şunu belirtmek de yerinde olur; 1903 yılında nizamnameye yapılan yeni bir değişiklikle bütün kazılardan çıkan eserler yalnız Türk devletinin malı sayılmış ve böylece paylaşma da sona ermişti. 1906 - 1911 yılları arasında Boğazköy, 1925 yılında Kültepe'de yapılan kazılarda bulunmuş olan tabletlerle birlikte 12 eski şehir harebesinden çıkan tabletler müzede toplanmış oldu. Bunlar 1924 yılına kadar Çinili Köşk ile Arkeoloji Müzeleri'nin Klâsik Eserler Bölümü'nün depolarında kazılardan geldikleri şekilde saklanıyordu. 1917 yılında Sanayii Nefise mektebi binası Eski Şark Eserleri malzemesinin teşhiri ve korunması için müzeye verildi. Bu eserlerin müzede teşhirini yapmak için de Dr. E. Unger uzman olarak 1924 yılında atandı. O yıl kısa bir süre müzede kalan E. Unger 1931 yılında tekrar gelerek 1935 yılına kadar çalıştı. Böylece bu binanın altında depo olarak ayrılan çok az bir yere, teşhire giremeyecek eserlerle tabletler adeta üst üste denecek şekilde yerleştirilmişti. Öyle ki, tabletlerin bir kısmı hâlâ sandıklar içinde, diğer kısmı da dolaplarda yine üst üste bulunuyordu. 1937 yılında Dr. F. R. Kraus geldiği zaman, kazılardan çıkan eserlerin konulmuş olduğu tavana kadar yükselen raflarla dolu bir odada tabletler için ayrılmış küçücük bir bölüm vardı. Çok defa raflarda kazılardan çıkmış kafataslarını pençereden gören müze ziyaretçileri "burası morgmuş" derlerdi. 1950 yılında arkeolojik eserlerin biraz derlenip toparlanması ile odada çalışmak için bir kısım yer daha açıldı. Halbuki tabletleri lüzumlu işlemlere tâbi tutabilmek için onları koyacak kutular, dolaplar, dolapları yerleştirecek odalar gerek-

some details of the law, that he had made the law, and that it was he who administered it. He denied that it was anything to be sold in the museum. When told what the grand vizir had said on the object, and spoke rather disrespectfully of his Higness's knowledge of antiquities. He said furthermore that the museum would not sell to us part of the objects found, although it might give them, inscribed objects, however, they could not afford to let go". Kitapta bundan sonra Osman Hamdi Bey'in geniş biyografisi verilerek, ne denli kuvvetli olan bir şahıstan bu kazı iznini koparabildikleri belirtilmektedir.

liydi. İşte bütün bunların tamamlanabilmesi ancak 1968 yılına kadar devam etti. Bu zaman içinde tabletlerin konservasyonları yaptırılıyor, devirlerine, konularına göre tasnif ediliyor, numaralanıyor, kutulara konularak dolaplara yerleştiriliyor, katalogları, envanterleri yapılıyordu. Ancak 1972 yılı sonunda tablet ve parçaların sayısının 84 bin olduğu tespit edilebildi. Fakat bu rakamın 10 bini ya çok küçük veya yazıları okunamayacak kadar bozuk olduğundan numaralanmadan sayılmak suretiyle ayrılmış, geriye kalan 74 bin tablet numaralanmış, devirlerine, konularına göre tasnif edilmiş bir halde kendilerine mahsus dolaplar ve odalar içinde korunmaktadırlar. Elde mevcut veya imkân oranında temin edilebilen literatürden tabletlerin yayın yerleri tespit edilmiştir ki, bu da aynı tabletlerin yeniden yayınlanması gibi bir yanlışlığa düşülmesini önleyecek, ayrıca kaç tabletin yayınlandığını meydana çıkaracaktı. Tabletlerin kutuları içine numaralarını, varsa eski kazı numaralarını, yayınlanmışlarsa yayın yerlerini gösteren etiketler konmuştur. Dolapların üzerine hangi koleksiyon ve hangi numaralı tabletlerin bu dolapta bulunduğunu bildiren etiketler vardır. Ayrıca her koleksiyon için bir dosya açılmış, o koleksiyona ait tabletlerin eski ve yeni numaralarını, yayın yerlerini gösteren listeler ile o koleksiyona ait işlemler yazılmış ve yazılmaktadır.

Konservasyonu yapılmamış 7 bine yakın tablet vardır ki, buna sebep zaman zaman konservasyon yapacak uzmanların görevlerinden ayrılarak yenisinin gelmesi, böylece işlerin aksamasıdır. Mamafih bunun da kısa zamanda tamamlanacağı ümit edilmektedir. Son yıllarda tabletler laboratuvara gitmeden önce fotoğrafları çektirilmeye başlanmıştır. Konservasyonda tabletlerin numaraları silindiği için fotoğraflarla karşılaştırmak suretiyle geriye alınan tabletlerin numaralarının tespiti çok kolay olmaktadır. Daha önceleri böyle bir imkân olmadığından laboratuvara giden her tabletin krokisi yapılıyor ve onları tanımlayacak özellikleri yazılıyordu ki, bu da çok zaman kaybına sebep oluyordu.

Envanter işine gelince: Bazı koleksiyonların bir kısmı kazılar tarafından vaktiyle Fransızca olarak envanter defterine kaydedilmişse de, ya çok basit şekilde veya yüzer, ikiyüzer adetlik gruplar halinde toptan yazılmışlardı. Bu yüzden bütün tabletlerin envanterleri yeniden ele alınmış, 12 koleksiyondan Boğazköy, Nippur, Şurup-pak, Kaniş, Sippar, Adab, Uruk, Siliuşdagan, Umma olmak üzere

9 koleksiyon tamamıyla, Kiş, Lagaş koleksiyonları kısmen olmak üzere hemen hemen 45 bin tabletin envanteri bitirilmiştir.

Bu işlemler yapılırken kazı esnasında numara almış tabletlerden birçoğunun numaraları silinmiş veya tabletler parçalanıp, parçalar birbirinden ayrılmış bir halde bulunmuştur. Silinmiş olan numaraların tespiti, ayrılmış parçaların bir araya getirilmesi ancak, varsa kazı fotoğrafları ile veya yayınları ile karşılaştırmak suretiyle yapılabilmektedir ki, bu da büyük çalışmalara yol açmıştır.

Bütün bu çalışmalar sonucu, bir "Çiviyazılı Belgeler Arşivi" vücut bulmuş, Atamızın amacına yardım için çalışacaklara gerekli kaynaklar bütün ayrıntıları ile hazırlanmış, istenen konular hemen bulunacak duruma getirilmiştir.

Bu amaca yardım edecek ikinci işlemin, metinlerin yayınlanması olduğunu söylemiştik. Kazı nizamnamesine göre tabletlerin yayın hakkı kazarlara verilmişti. Öyle olduğu halde bu kadar çok tablettan ancak 7 bin kadarı kısmen katalog, kısmen de kopya halinde 1914 yılından önce yayınlanmış, gerisi olduğu gibi durmaktaydı. Müzemizin ilk Çiviyazılı belgelerle ilgili yayını Kültepe (Kaniş)'de bulunup satın alma veya musadere yolu ile müzeye gelen 171 adet Eski Asur ticaret kolonisine ait tabletlerden 148'inin kopyalarıdır⁴. B. Hrozn'y nin yönetimi altında 1925 yılında yapılan kazıdan çıkan tabletlerin yayın hakkı kazarlara aitti. Ancak şimdiye kadar Hrozn'y tarafından 211 adet⁵, L. Matouš tarafından 353 adet tablet yayınlanmış⁶, 41 tablet⁷ de yakın bir zamanda yayınlanacaktır. Kazıdan bu yana 25 yıldan fazla bir zaman geçtiği için yayın hakkı da böylece bize kalmaktadır.

Müzemizde uzman olarak çalışan E. Unger tarafından yazılmış, tabletlerle ilgili birkaç makale hariç, 1943 yılına kadar müzede tabletlerle ilgili bir yayın yapılmamıştır. Müzenin resmi görevlisi olmamakla beraber Philadelphia Üniversite müzesinden Prof. Dr. S. N. Kramer 1937 yılında gelerek Sumer edebî metinlerinden 167 adedini kopya ederek Türkçe ve İngilizce bir açıklama ile Amerika'da

⁴ J. Lewy, Die altassyrischen Texte vom Kültepe bei Kaisarije (Keilschrifttexten in den Antiken - Museen zu Stambul), Konstantinopel 1926.

⁵ B. Hrozn'y, Inscriptions Cunéiformes du Kultépé Vol. I, Praha 1952.

⁶ L. Matouš, Inscriptions Cunéiformes du Kultépé Vol. II, Prague 1962.

⁷ Bu tabletler Veysel Donbaz tarafından "İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Kültepe Tabletleri" başlığı altında yakın bir gelecekte yayınlanacaktır.

yayınlanmıştır⁸. Bu yayın bilhassa arşivde bulunan Sumer edebî eserlerinden bir kısmını açığa çıkarması bakımından önemlidir.

1940 yılından sonra artık bir yayının programının hazırlanması gerekliydi. Hazırlanan plâna göre önce Hitit tabletlerinden yayınlanmamış olanları ele alınarak 323 adet tablet üç cilt halinde yayınlandı⁹.

Yayında ikinci adım Sumerce yazılmış belgeler üzerinde oldu. Sumerlerin din ve kültür merkezi olan Nippur şehrinde çıkarılmış belgeler bu hususta en iyi malzemelerden birini teşkil ediyordu. Bilhassa Eskibabil ve Yenisumer devri belgeleri çok yönlüydü. Bu devirde Babil hanedanının eline geçmiş diğer şehirlerde belgeler hemen hemen yalnız Akatça yazıldığı halde Nippur'da, yukarıda açıkladığımız sebepten dolayı, hâlâ Sumerce yazılmakta devam ediyordu. Bu devre ait 176 adet satın alma, satma, borç alıp verme, evlenme, boşanma, miras taksimi gibi her çeşit hukukî işlemleri kapsayan tabletler kopya ve katalog halinde yayınlandı¹⁰. Eskibabil devrindeki

⁸ S. N. Kramer, İstanbul Eski - Şark Müzesindeki Nippur'da Bulunmuş Sumer Edebî Metinleri - Sumerian Literary Texts from Nippur in the Museum of Ancient Orient at Istanbul, AASOR XXIII (1944).

⁹ H. Kızılyay (Bozkurt), M. Çığ, H. G. Güterbock, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler - Boğazköy - Tafeln im Archäologischen Museum zu Istanbul, I (1944), II, (1947), III (1954).

^{9a}. Mustafa Eren tarafından hazırlanan küçük fakat birçok tamamlamalara yarayacak metin parçalarını kapsayan bir cilt T. Tarih Kurumu'na basılmak üzere sunulmuştur. Bu da yayınlanınca İstanbul Arkeoloji Müzesinde neşredilmiş Hitit tableti kalmayacaktır.

Bu yayınlanan ve yayınlanacak olan tabletler Boğazköy'de 1906-1912 yılları arasında yapılan kazılardan çıkmış olup, her nasılsa kazılar tarafından neşredilmemiş tabletlerdir. Bu kazılardan çıkan onbin adede yakın tablet o zamanki hükümetin müsaadesi ile, temizlenmek ve neşredilmek üzere Berlin'e götürülmüş ve Cumhuriyet'in ilânından sonra müze müdürlüğünün yaptığı çeşitli başvurular sonucu, küçük bir kısmı 1934 yılına kadar parti parti iade edilmiştir. 1940 senesinden sonra yeniden bu tabletler istenmiş, harp içinde birkaç parti halinde bir miktar daha gönderilmiştir. Savaş sonu Berlin'in ikiye ayrılması, tabletlerin Doğu Berlin'de bulunması nedeni ile geri kalanlar bir daha getirilememiştir, çeşitli yollardan yapılan başvurulardan da henüz bir sonuç alınamamıştır.

Almanlar tarafından 1931 yılından sonra tekrar başlanan kazılarda bulunan tabletler, Anadolu Uygarlıkları Müzesine verilmiş olup, Almanya'daki Hitit tabletleri eski neşriyat serisinde devamlı olarak neşredilmektedir.

¹⁰ M. Çığ, H. Kızılyay (Bozkurt), F. R. Kraus, Eski Babil Zamanına ait Nippur Hukukî Vesikaları - Altbablonische Rechtsurkunden aus Nippur, İstanbul 1952.

bütün idarî işlemleri kapsayan ve içlerinde çok önemli konular bulunan tabletlerin transkripsiyonları yapıldı. Bu belgelere dayanarak Dr. F. R. Kraus, Nippur ve Isin şehirleri arasındaki her türlü ilişkiyi ortaya koyan bir eser hazırladı¹¹. Sumer okullarında okutulan iki kitap derlendi¹² ve şahıs isimleri listelerine yeni ilâveler yapıldı¹³. Çeşitli devirlere ait yeni tarih formlarını kapsayan tabletler açığa çıkarıldı¹⁴. Bir taraftan Sumer edebî tabletlerinin kopyaları yapılırken¹⁵, diğer taraftan Yenisumer devri hukukî metinlerinin kopya-

¹¹ F. R. Kraus, Nippur und Isin nach altbabylonische Rechtsurkunden, JCS III (1951).

¹² M. Çığ, H. Kızılyay, Eski Babil Zamanına ait Nippur Menşeli İki Okul Kitabı - Zwei altbabylonische Schulbücher aus Nippur, Ankara 1959.

¹³ Muazzez Çığ, Hatice Kızılyay, Additions to Series B and C of Personal Names from Old Babylonian Nippur, Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-fifth Birthday April 21, 1965, Chicago 1965, s. 41-62.

¹⁴ a. Muazzez Çığ, Hatice Kızılyay, Eskibabil Devrine ait Yeni Tarihleri İhtiva Eden veya Formulleri Eski Tarihlerle Varyant Teşkil Eden Beş Tablet - Fünf Tafeln mit neuen Daten auf der altbabylonischen Periode bzw. Varianten bereits Bekannter alter Datenformeln, Belleten XXVI/101, (1962), s. 1-44.

¹⁴ b. M. Çığ, New Date Formulas from the Tablet Collection of the Istanbul Archaeological Museums, Kramer Anniversary Volume, Alter Orient und altes Testament Band 25 (1976), s. 75-82.

¹⁵ a. Muazzez Çığ, Hatice Kızılyay, Sumer Edebî Tablet ve Parçaları I - Sumerian Literary Tablets and Fragments in the Archaeological Museum of Istanbul, Ankara 1969.

b. Muazzez Çığ, Hatice Kızılyay, Samuel Noah Kramer, Sumer Edebiyatına ait Yeni Parçalar - New Sumerian Literary Fragments, TAD VIII/2 (1959), 3-4, XII levha.

c. S. N. Kramer - Hatice Kızılyay - Muazzez Çığ, Beş Yeni Sumer Edebî Metni - Five New Sumerian Literary Texts, Belleten Cilt XVI, Sayı 63.

d. Samuel Noah Kramer, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Sumer Edebî Tablet ve Parçaları - Sumerian Literary Tablets and Fragments in the Archaeological Museum of Istanbul - II, Ankara 1976.

e. M. Çığ - S. N. Kramer, İdeal Bir Sumer Annesi - The Ideal Mother: A Sumerian Portrait, Belleten Cilt: XL, 159 (1976), s. 403-421.

f. Fatma Yıldız, A Tablet of codex Ur-Nammu from Sippar, Orientalia Vol. 50/1, 1981.

Bugüne kadar yapılan kazılarda bulunmuş olan Sumer edebiyatına ait tabletlerin hemen hemen üçte biri İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunmaktadır. 1400 adedi kapsayan bu tabletler üzerindeki son çalışmalarla en önemli kısmının yayını tamamlanmış sayılabilir. Geriye kalan ve çoğunluğu küçük parçalardan oluşan bütün edebî tabletlerin transkripsiyonları, Dışişleri Bakanlığının davetiyle iki ay için gelen Prof. S. N. Kramer tarafından yapılmış ve kopya edeceklere armağan

larına başlandı. Bu arada Yenisumer devrinin hayvancılık merkezi ve hayvan panayırı halinde olan Siliüşdagan'dan çıkma metinler ve aynı devre ait Lagaş koleksiyonunda yeni bulunan hukukî belgeler üzerinde çalışıldı ve hepsi sonunda birer kitap veya makale halinde yayınlandılar¹⁶. Ayrıca arşivde yapılan işler hakkında çeşitli kongrelerde bildiriler sunuldu¹⁷, ve yazılar yazıldı¹⁸. Bunlara ilâve olarak

olarak bırakılmıştır. Bu tabletlerin yayınlanması ile Sumer dili, deyimleri ve düşü-
nüşi hakkında yeni kaynaklar ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında yakın zamana
kadar bilinmeyen edebî kompozisyonların yazıldığı tabletlerle, daha önce bilinen
kompozisyonların kırık kısımlarını tamamlamaya yarayan ve yarayacak olan par-
çalar vardır. Bu kompozisyonların bir kısmı Tevrat yolu ile zamanımıza kadar
gelmiştir. Bunlardan ayrı olarak Anadolu efsanelerinde ve hatta atasözlerinde
Sumer edebiyatının izlerini bulmak mümkündür. Bu bakımdan memleketimizde
Sumer edebî metinleri üzerinde plânlı ve derinliğine bir çalışma gerektiği kanısındayım.

¹⁶ a. M. Çığ, H. Kızılyay, Yenisumer Çağına ait Nippur Hukukî ve İdarî Belgeleri I - Neusumerische Rechts-und Verwaltungsurkunden aus Nippur I, Ankara 1965.

b. M. Çığ, H. Kızılyay, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Yeni Sumer Çağına ait Nippur Hukukî Vesikalarına Umumî Bakış - A General Survey of Legal Documents from Nippur, Belonging to the New Sumerian Period, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 10 (1960), s. 60-63, 134-136.

c. M. Çığ, H. Kızılyay, A. Salonen, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Puzriş - Dagan Metinleri - Die Puzriş - Dagan - Texte der Istanbuler Archäologischen Museen, Helsinki 1954.

d. M. Çığ, H. Kızılyay, Die Arbeiten an den Keilschriftlichen Urkunden im Archäologischen Museum zu Istanbul, Zu Memoriam Eckhard Unger, Baden Baden 1972, s. 261-269.

e. M. Çığ, Neuere Studien über die Keilschriftlichen Documente an der Tontafelsammlung des Archäologischen Museums zu Istanbul, Festschrift Heinrich Otten, Wiesbaden 1973, s. 47-51.

f. H. Kızılyay, M. Çığ, Two Sumerian Verbs Meaning "Take Delivery", Anadolu Araştırmaları, Cilt II, Sayı 1-2 (1965), s. 287-289.

¹⁷ 1957. Münih Orientalistler Kongresi.

1967. Ann Arbor Orientalistler Kongresi.

Chicago Assyriology Kongresi.

1969. Brüksel Assyriology Kongresi.

1956. Türk Tarih Kongresi.

1961. Türk Tarih Kongresi.

1970. Türk Tarih Kongresi.

¹⁸ a. Muazzez Çığ, Hatice Kızılyay, Asur Koleksiyonu Üzerindeki Çalışmalar - Studies on the Assur Collection, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 11-12 (1964), s. 81-83, 185-187.

memleketimizde bu konulara karşı halkın ilgisini çekmek amacı ile çeşitli mecmualara yazılar yazıldı¹⁹. Konularla ilgilenen gazetelere yazmaları için her türlü kolaylık gösterildi.

Bu yayınların bir kısmı arşive çalışmak üzere gelen bilginlerden yararlanmak suretiyle sürdürülmüş, böylece belgelerin bir an önce açığa çıkması sağlanmıştır, denebilir.

1962 yılında yeni elemanların çalışmalara katılmaları ile bir iş bölümü yapılarak yayın işinin üç yönde yürümesi öngörüldü: 1. Yayınlanmamış Sumer edebî metinlerinin kopya halinde üçüncü cilt olarak yayını, 2. Sumer idarî ve iktisadî metinleri ile 3. Akat dilinde yazılmış metinlerin kopya halinde yayını. Böylece bir taraftan Sumer edebî metinleri kopya edilirken, diğer taraftan Lagaş'tan

b. Muazzez Çığ, Hatice Kızılyay, 1951-1952 Yılı içinde Çivi Yazılı Tablet Arşivindeki İlmî Faaliyet - Activity in the Department of Cuneiform Tablets in 1951 and 1952, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 6, s. 46-50, 100-104.

c. Tablet Arşivinde Bulunan Lagaş Koleksiyonu Üzerinde Çalışmalar - Etude de la Collection Lagash dans les Archives de Tablettes, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 9 (1960), s. 31-35, 82-85.

d. Muazzez Çığ, Tablet Arşivindeki Son Çalışmalar - Neuere Arbeiten an der Tontafelsammlung des Archäologischen Museums zu Istanbul, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 15-16 (1969), s. 213-216, 217-220.

e. M. Çığ, İstanbul Çiviyazılı Tablet Arşivinin 1950 senesinden itibaren ilme sağladığı ve sağlayacağı faydalar. V. T. T. Kongresi (Tebliğler) T. T. K. Basımevi Ankara 1960, s. 109-117.

¹⁹ a. Muazzez Çığ, Dünyanın En Eski Atasözleri, Tarih - Coğrafya Dünyası I/2 (1959), s. 148-150.

b. Muazzez Çığ, Dünyada ilk Rüşvet Hadisesi ve Sumer Mektepleri 1, Yeni Tarih Dünyası I/1-2 (1953), s. 37-40; 64-65.

c. Muazzez Çığ, En Eski Yazılar, Singer'den Sesler, Mart - Nisan 1969, s. 8-11.

d. Muazzez Çığ, İnsanlık Tarihinde Devletlerarası ilk Antlaşmanın Hikâyesi, Tarih - Coğrafya Dünyası I/1 (1959), s. 32-33.

e. Muazzez Çığ, Tarihte en Eski Gümrük Kaçakçılığı, Kültepe Kazılarının Öğrettiği bir Gerçek, Hayat Tarih Mecmuası I/6 (1965), s. ?.

f. Muazzez Çığ, Irak Tarihine ait ilk Araştırmalar, Yeni Tarih Dünyası, Irak Nüshası, Cilt III, s. 28.

g. Hatice Kızılyay, Beşeriyet Tarihinde ilk Vergi Islahatı, Tarih - Coğrafya Dünyası II/7 (1959), s. 36-38.

h. Hatice Kızılyay, Hitit İmparatorluğu Nasıl Meydana Çıktı?, Tarih - Coğrafya Dünyası I/1 (1959), s. 61-64.

çıkmiş yolluk belgelerinden bir grup işlenmekte²⁰. Nippur Yeni-sumer devri metinlerine ait ikinci cilt hazırlanmakta, satın ve hediye yolu ile müzeye girmiş olan Kültepe tabletleri kopya edilmektedir. Bu arada bir Kültepe tableti içindeki ay ismi dolayısıyla işlenerek yayınlanmıştır²¹. Ayrıca Orta Asur devrine ait idarî konulu bir gurup tabletin kopyaları Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır²².

Hazırlanan kitaplardan ve yazılardan bir kısmının yayınına üzerine almakla Türk Tarih Kurumu'nun da Çiviyazılı belgelerin açığa çıkması hususundaki büyük yardımını burada şükranla belirtmek isterim.

Bütün gayretlere rağmen 1940 yılından sonra ancak 3 bin kadar tablet yayınlanabilmiştir. Aslında yapılan diğer işler arasında bu pek küçümsenecek bir miktar olmamakla beraber tablet toplamına kıyaslayacak olursak ilerdeki kuşakları daha ne kadar çok işin beklediği açığa çıkmış olur²³.

Çiviyazılı belgeler üzerindeki uzun bir zamanı kapsayan çalışmaları böylece pek kısa olarak özetledikten sonra, Aziz Atamızın açtığı yolda, tuttuğu ışıkla onun amacına ulaşmak isteyenlere elimizden geldiği kadar yardımcı olmaya çalıştığımızı, bizden sonraki kuşaklara her türlü araştırma için hazır bir arşiv bıraktığımızı düşünerek huzur içinde bulunuyorum.

²⁰ Fatma Yıldız, Lagaş'tan Çıkmiş Ulakyolluğu Belgeleri Arasından Yeni bir Metin Grubu – A New Group Messenger Texts from Lagash, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yılığ, No. 15-16 (1969) s. 231-234, 235-238.

²¹ Veysel Donbaz, The Old Assyrian Month Name Kanwarta, JCS XXIV/1-2 (1971), s. 24-28.

²² Veysel Donbaz, Ninurta-Tukulti-Assur Zamanına Ait Orta Asur İdarî Belgeleri, Ankara 1976.

Bu yazı yayına girinceye kadar Veysel Donbaz tarafından oldukça yekûn tutan yayınlanmış makaleleri maalesef buraya alamadım.

²³ İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bu çalışmalar yapılırken, T. Tarih Kurumu'nun desteği ile 1948 yılında başlayıp her sene devam eden Kültepe'deki kazılarda bulunmuş binlerce tablet Ankara Anadolu Uygarlıkları Müzesinde toplanmış ve toplanmaktadır. İ. Ö. İki bin yıllarındaki Anadolu kültür tarihine büyük katkılarda bulunabilecek bu tabletlerin, bu sahanın dünyaca ünlü uzmanlarını kapsayan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin Sumeroloji bölümü ile Müze arasında büyük ve güçlü bir ekip kurulup yayınlanmaları mümkün iken "ne yerim ne de yediririm" düşüncesi ile tekele alınıp bütün çalışacaklara da kapalı tutulması, bu alanda memleketimiz için büyük bir kayıp olmaktadır, bunu burada belirtmeği bir borç biliyorum.

